

Het slavernijverleden van Amersfoort

Onderzoek naar slavernijverleden oud-bestuurders Amersfoort

“Waarom weten we hier niet meer over?”

Tijdens zijn zoektocht in de stadsarchieven vond geschiedenisstudent Bruno Eskens (23) een schat aan informatie over 19e eeuwse, Amersfoortse burgemeesters en bestuurders. En over hun link met het slavernijverleden. Hij koos drie bekende namen en ging op zoek naar hun levensverhaal: Van Asch van Wijck, Barchman Wuytiers en Cock Blomhoff. Alle drie hebben ze een eigen straatnaam in het centrum van Amersfoort. In deze special lees je meer over hen.

Midden in het centrum van Amersfoort, vlak bij het stadhuis, is een straat genoemd naar Jonkheer mr. T. A. J. van Asch van Wijck. Ruim 125 jaar geleden was hij burgemeester van Amersfoort en net voor de eeuwwisseling gouverneur in Suriname. Bij Fort Zeelandia in Suriname staat een groot borstbeeld van hem, van twee meter hoog. Bruno: “De familie had al generaties lang nauwe banden met de koloniën, de landen die Nederland vroeger bezat. Het is duidelijk dat die hem geholpen hebben aan deze invloedrijke baan als burgemeester.

Macht

Dat verbaast mij niet, want burgemeesters uit die tijd kwamen allemaal uit gesloten netwerken. Hun macht en rijkdom bouwden ze deels op met activiteiten in onze koloniën. Dat werd tijdens mijn onderzoek meteen duidelijk.” Bruno vond nog een interessant voorbeeld in de stadsarchieven. “De vier kinderen van de voormalige

Amersfoortse burgemeester A.G. Wijers trokken ook naar de koloniën. Drie kinderen vertrokken naar Batavia, eentje naar Suriname. Het jongste kind overleed tijdens de reis. Een van de kinderen kocht een eigen plantage in Suriname.

Aandacht

Het is belangrijk om ons bewust te zijn van het verleden. We zijn er nog steeds door omringd. De fysieke ruimte, de mensen om ons heen. Een vak over racisme tijdens mijn studie opende mijn ogen. Als we hier geen aandacht aan geven, dan houden we ongelijkheden uit het verleden in stand.”

Geschiedenisstudent Bruno Eskens draait mee in het historisch onderzoeksteam dat de rol van het Amersfoortse gemeentebestuur in de koloniale tijd onderzoekt. Dit jaar rondt hij ook zijn master geschiedenis af over ‘Representaties van het kolonialisme in Amersfoort’.

Bruno Eskens: “We zijn nog steeds omringd door het verleden.” (foto: Gemeente Amersfoort).

Burgemeester was ook gouverneur in Suriname

Wie van het Centraal Station naar het stadhuis in de Amersfoortse binnenstad loopt, komt langs de Van Asch van Wijckstraat. Ook loopt u langs de Van Asch van Wijck parkeergarage. Een straat met je eigen naam is een bijzondere eer. Wie was deze Van Asch van Wijck?

Jonkheer mr. T.A.J. van Asch van Wijck was burgemeester van Amersfoort van 1883-1891 en van 1900-1901. Tussendoor was hij gouverneur in Suriname. Hij kwam uit een adellijke familie uit Utrecht. Zijn voorouders hadden ook graag de touwtjes in handen en hadden banen met veel invloed. Sommigen waren bestuurders van de WIC (West-Indische Compagnie) en de VOC (Verenigde Oost-Indische Compagnie) in de 16e en 17e eeuw. De grootvader van Van Asch van Wijck was burgemeester van Utrecht en eigenaar van plantages in Suriname. Ook was hij directeur van de WIC. De familie verdiende dus al lang aan de slavernij.

Goede bedoelingen...

Burgemeester Van Asch van Wijck richtte zich vooral op de Amersfoortse infrastructuur. Hij probeerde bijvoorbeeld wegen en bruggen te verbeteren. Maar hij had ook aandacht voor de wereldpolitiek. Hij was directeur van een comité dat zich inzette voor de boeren in Zuid-Afrika in Transvaal. Zij namen land af van de lokale bevolking. Toen Van Asch van Wijck in 1891 gouverneur van Suriname werd, was dit bijna twintig jaar na de afschaffing van de slavernij. Ook hier wilde hij investeren in de infrastructuur. Tot zijn spijt weigerde de Tweede Kamer keer op keer daar geld voor vrij te maken, waardoor hij maar weinig van zijn plannen kon uitvoeren.

Of loze beloftes...

Na de officiële afschaffing van de slavernij in 1863 moesten mensen die hiervoor tot slaaf waren gemaakt, nog 10 jaar op de plantages blijven werken. Gouverneur Van Asch van Wijck zette zich in om nieuwe arbeiders te zoeken, die hij een contract en loon beloofde. Vooral voor de suikerplantage Mariënborg, eigendom van de Nederlandse Handelsmaatschappij. In het begin kwamen de contractarbeiders uit Brits-Indië. Maar de omstandigheden op de plantages waren zo slecht, dat de Britten niet meer met hem wilden meewerken. Daarna richtte hij zich op Nederland-Indië, vooral Java. Hij lokte mensen vaak met mooie verhalen, zonder dat ze precies wisten waar ze naar toe gingen en onder welke omstandigheden ze zouden komen te leven. Contractarbeid in die tijd was een vorm van dwangarbeid. Plantage-eigenaren hadden volledige macht over hun arbeiders.

Voormalig Amersfoortse burgemeester en gouverneur van Suriname Van Asch van Wijck.

Op een voetstuk?

Niet alleen in Amersfoort komt u de naam van Van Asch van Wijck tegen. Er is ook een gebergte in Suriname met zijn naam. Daarnaast kreeg hij als enige gouverneur van Suriname een standbeeld in Paramaribo. Op de vroegere plantage Mariënborg staan sinds kort twee andere grote gedenktekens. Een ter nagedachtenis aan de grote opstand van contractarbeiders in 1902 en een monument voor de Javaanse immigranten. Hun namen zijn alleen online terug te vinden. Zo ontstaat langzaam een vollediger beeld van de geschiedenis. Waarin ook de stem van tot slaaf gemaakten klinkt.

Barchman Wuytiers erfde aandelen uit slavernij

Als u bij het station rechtsaf gaat, komt u op de Barchman Wuytierslaan. Jan Willem Anthonie Barchman Wuytiers volgde in 1901 Van Asch van Wijck op als burgemeester van Amersfoort. Hij bleef dat tot 1912. Hij stond erom bekend dat hij nooit meer wilde uitgeven dan er binnenkwam. Hierdoor kreeg de stad niet de nodige investeringen.

Wel investeerde de stad in de aankoop van het landgoed Birkhoven. En in een standbeeld van Johan van Oldenbarnevelt, de Amersfoortse oprichter van de VOC (Verenigde Oost-Indische Compagnie). Burgemeester Barchman Wuytiers onthulde het beeld bij het Centraal station in 1911.

Rijkdom en armoede

De familie Barchman Wuytiers erfde aandelen in de suikerrietplantage Vossenburg in Suriname. Zij waren mede-eigenaar van de 238 tot slaaf gemaakten. Zij kwamen in 1863 vrij en kregen achternamen als Eindhoven, Heerenveen, Wormer en Zaandam. De eigenaren ontvingen van de Nederlandse staat 300 gulden per vrijgemaakte persoon. Vader Hendrik en zijn broer en zus kregen ieder rond de 3200 gulden. Het jaarsalaris van een politieagent was in 1863 gemiddeld 365 gulden. Dus de uitbetaling was fors. De vrijgemaakten kregen niets. Hen wachtte een minder rooskleurige toekomst. Na de officiële afschaffing van de slavernij, moesten ze voor een karig loontje verplicht nog tien jaar doorwerken op de plantage. Dit was het ‘staatstoezicht’.

Onthulling standbeeld Johan Van Oldenbarnevelt door burgemeester Barchman Wuytiers, Amersfoort. (Foto: August Falise, 03-03-1911. Archief Eemland; Copyright: PDM)

Slavernijverleden toch niet zo lang geleden

Het verhaal van Connie de Neef

Connie de Neef (Zeist, 1955) is vernoemd naar haar stammoeder, Constance, die uit Afrika werd geroofd. Connie is het vijfde kind van Meggelina Kop en Adriaan de Neef. Haar opa en oma leerden elkaar in Suriname kennen:

Beide ouders van haar oma Francina de Neef zijn in slavernij geboren, maar voor de afschaffing in 1863 wisten ze zichzelf vrij te kopen. Pas een jaar of tien geleden ontdekte ik wat voor een bijzondere vrouw mijn oma was. Ik vind het heel jammer dat ik haar nooit heb gekend. Oma Francina had nauwelijks opleiding, maar veel talenten. Ze was een ondernemende zakenvrouw en stond voor iedereen klaar. Ze had een winkel, ontwierp en maakte kleding, begeleidde kinderen en zorgde er bovenal voor dat er elke dag gekookt werd voor mensen die honger hadden. Ze ontwierp een stijlvolle koto met angisa (jurk en hoed), genaamd de Mis'de Neef. Tot op de dag van vandaag dragen vrouwen het Mis'de Neef ontwerp, zowel ter ere van haar als om er feestelijk en mooi uit te zien.

Ze is begin jaren '50 overleden, voor mijn geboorte. Ze is een

beroemde vrouw geworden in Paramaribo. Ik ben er heel trots op dat zij mijn oma is. [...] Als ik er zo naar kijk, is het slavernijverleden toch niet zo lang geleden," zegt Connie.

De Amersfoortse archieven vertellen vooral het verhaal van de koloniale machthebbers en hun rol in de slavernij. Verhalen van de tot slaaf gemaakten zijn daar haast niet te vinden. Hun verhalen zijn alleen bekend aan hun nakomelingen, maar die praten daar vaak niet over buiten de familie. Slavernij is vaak nog een taboeonderwerp, omringd door schaamte. Daarom verzamelt het onderzoeksteam ook dit soort familie verhalen onder het kopje 'Stemmen uit de stad'. Zij spelen een cruciale rol in het onderzoek.

Barbara Esseboom en Connie de Neef.

Portret van Jan Cock Blomhoff, dienstmeisje Petronella Muns, zontje Jan, Titia Bergsma, de Javaanse tot slaaf gemaakte Maraty (zittend) en de staande jongen. (Ishizaki Yushi, 1817. Rijksmuseum, Copyright: Publiek Domein)

Landgoed Birkhoven gebouwd op slavernij

In het bos bij de Amersfoortse diertuin vindt u een eenzaam straatnaambordje met de woorden 'Cock Blomhoffpad'. Jan Cock Blomhoff (Amsterdam 1779- Amersfoort, 1853) was de eigenaar van landgoed Birkhoven. Hij vertrok na een opleiding in het leger in 1805 naar Java. In vier jaar tijd werkte hij zich op tot pakhuismeester op het kunstmatige eiland Dejima in Japan.

Japan isoleerde zich van de rest van de wereld. Nederland mocht als enig Europees land handeldrijven vanuit deze kleine handelspost bij Nagasaki. In die tijd verbleven er zo'n vijftien mensen die alleen contact mochten hebben met Japanse tolken en Nederlandse schepen uit Batavia.

Genoeg geld

Tussen 1813 en 1817 was Cock Blomhoff terug in Nederland en trouwde met Titia Bergsma. Daarna kreeg hij de leiding over Dejima. Hij nam Titia mee naar Japan, maar zij mocht van Japan niet blijven. Tijdens haar korte verblijf schilderden Japanse kunstenaars haar, hun zoon Johannes en dienstmeisje Petronella Muns. Ook twee tot slaaf gemaakte Javanen staan op het schilderij. De zittende vrouw heette Maraty, de naam van de jongen is niet bekend. Ook hier was dus slavernij. Aan Japan verkochten de Nederlanders producten die tot slaaf gemaakten produceerden.

In 1824 koopt Cock Blomhoff het landgoed Birkhoven in Amersfoort. Titia was inmiddels overleden. Hij had genoeg geld verdiend om niet meer te hoeven werken. Hij bouwde daarvan een landhuis en legde een Engelse landschapstuin aan met 'Japanse bosjes'.

De diertuin kreeg in 1948 een deel van het terrein en het landhuis werd gesloopt in 1972. De naam Dejima is nog terug te vinden op het woonhuis aan Havik 13 met een afbeelding van een VOC-schip. De naam van het 'Cock Blomhoffpad' dateert uit 2007, een voorbeeld van hoe ook recent nog straten naar koloniale machthebbers worden genoemd. Het graf van Jan Cock Blomhoff is nog steeds zichtbaar bij het plantsoen achter het stadhuis.

Amersfoort onderzoekt eigen slavernijverleden

Vorig jaar was het Herdenkingsjaar Slavernijverleden. Toen startte het historisch onderzoek naar het Amersfoortse slavernijverleden. Met dit onderzoek wil Gemeente Amersfoort doorlopend aandacht vragen voor het pijnlijke verleden. Tot voor kort kreeg dit weinig aandacht. Als we onze eigen geschiedenis beter begrijpen, kunnen we dichter tot elkaar komen.

De onderzoekers bestuderen archieven en leggen familie verhalen over tot slaaf gemaakten vast op film. Zo komen verhalen tot leven over de moeilijke omstandigheden van tot slaaf gemaakten en contractarbeiders (dwangarbeiders), en hun verzet. Het onderzoek gaat ook over de banden van Amersfoortse stadsbestuurders met het slavernijverleden en contractarbeid. Amersfoorters waren actief in landen die Nederland vroeger bezat, de koloniën. Bijvoorbeeld in de Verenigde Staten, het Caribisch gebied, Brazilië, Suriname, West- en Zuid-Afrika, Japan en Indonesië. Ook kijken ze welke organisaties en families voordeel hadden van de slavernij.

Verhalen

De koloniale periode begon ongeveer vanaf het jaar 1600 en duurde ruim drie eeuwen. In Suriname en het Caribisch gebied werd de slavernij als laatste afgeschaft, op 1 juli 1863. Omdat de tot slaaf gemaakten nog tien jaar verplicht moesten blijven werken, houden we 1873 aan als jaar waarin de slavernij werd afgeschaft. In Nederlands-Indië was slavernij officieel verboden in 1860, maar in de praktijk was er nog lang daarna dwangarbeid.

Een verhaal dat naar boven komt, is dat van Pierre LeGrand. Hij werd geboren in Amersfoort en was de eerste kapitein van de WIC (West-Indische Compagnie) die tot slaaf gemaakten naar Curaçao bracht. Ook de geschiedenis van plantage Amersfoort in Essequibo wordt onderzocht.

Presentatie

De onderzoekers presenteren de onderzoeksresultaten in het

Onderzoeksteam sporen van slavernijverleden Amersfoort, v.l.n.r.: Zittend: Hans Smit, Barbara Esseboom, Sasja van Rijsewijk, Zuwena Hurtak en Dineke Stam. Staand: Bruno Eskens, Chantal Menting, Aschwin Drost, Rachida Renfurm, Paul Koulen en Saskia van den Berg-Ebbenhorst. (foto: Gemeente Amersfoort)

voorjaar van 2026. De uitkomsten zullen ze de komende jaren gebruiken in bijvoorbeeld de Ketikoti-route, een expositie in Museum Flehite in 2027 of 2028 en voor lezingen en educatie.

Uitnodiging

Bent u geïnteresseerd in de voortgang van het onderzoek

'Sporen van slavernijverleden'? Wilt u bijvoorbeeld weten wie de vijf Ambonese 'Koningskinderen' waren die rond 1621 in Amersfoort woonden? U bent van harte welkom op donderdagmiddag 13 februari van 15.00-16.30 uur in de Molendijkzaal, Stadhuisplein 1. Meldt u zich wel van tevoren aan via amersfoortontketent@amersfoort.nl.